

ІВАН ЛУЧУК

АНТРОПОС І БІБЛІОН

ЕСЕЇ РОЗМАЇТІ

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 82.09

Л 87

Лучук І.

Л 87 Антропос і бібліон. Есеї розмаїті / І. В. Лучук. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. — 304 с.

ISBN 978-966-10-6005-9

«Антропос і бібліон» — це збірка розмаїтих есеїв львівського письменника та науковця Івана Лучука. Глибокі та пізнавальні, вони охоплюють найповніший спектр зацікавлень автора: українську латинку, поліглотство, особливості письменницького ремесла, сучасні реалії та загальнолюдські проблеми. Читач ознайомиться з маловідомими сторінками української історії, дізнається пікантні подробиці з життя знаних письменників, буде вражений результатами етимологічних розвідок.

Для широкого кола читачів.

УДК 82.09

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

ISBN 978-966-10-6005-9

© Лучук І. В., 2019
© Навчальна книга – Богдан,
виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2019

Грозділ

МАМОНА КЕРУЄ СВІТОМ

Українська латинка

Чому таки лучуківка

Спершу, преамбульно, скажу кілька слів загального характеру. Тут я Америки не відкриваю, а якщо для когось і відкриваю, то хіба через квартиру.

Протягом останніх двох століть неодноразово здійснювалися спроби переведення української мови на латинську графіку: досить згадати хоча б дискусії першої половини XIX століття, брошуру Маркіяна Шашкевича «Азбука і abecadło», спровоковану проектом Йозефа Їречека так звану «азбучну війну» в Галичині 1859 року, переписаний латинкою рукописний «Кобзар» Тараса Шевченка, правописні дискусії кінця 20-х років XX століття, найновіші тенденції в українських інтелектуальних колах тощо. Проте всі ці «за» і «проти» залишаються лише цікавими фактами історії нашої культури, писемності зокрема. Жодні намагання впровадити латинку не дали належного результату, бо насправді ламати чи переінакшувати тисячолітню культурну традицію української писемності немає жодного сенсу. На порядку денному стоїть лише адаптація українського правопису (а не лише української абетки) до вимог латинської графіки, в першу чергу — з метою уніфікації латинки для застосування її в комп'ютерній галузі, яка при семимильному розвитку новітніх технологій просто вимагає певної (чи навіть повної) уніфікації. Досвід показує, що самої лише кириличної графіки виявляється недостатньо для універсального входження української мови у світ віртуальної реальності та для ефективного функціонування

української мови на всіх можливих рівнях, пов'язаних із тотальною комп'ютеризацією практично всіх видів діяльності людини у сучасному суспільстві.

Як ілюстрацію наведу хоча б один цікавий історико-літературний факт. Саме церковнослов'янську мову в українській редакції вивчали наші предки як предмет, як рідну літературну мову. Її назва у Львівській духовній семінарії звучала як *Lingua Ruthenica*, але не завжди і не всі хотіли її вивчати. На основі зафіксованих свідчень Михайло Тершаковець писав про це: «Коли 1834 р. семінаріяна влада поручила о. др. Ільницькому навчати семінаристів читати кириличні тексти, учні привітали його полінами і криками: “Co to, chce nas zrobić Azyatami! Precz z nim, Mongołem, Tatarzynem”». І лише геній Маркіяна Шашкевича здійснив прорив із тієї ситуації, в якій священичі сини часто не вміли перехреститися згідно вимог свого обряду, не вміли читати кириличних видань, а траплялося й таке, що священики послуговувалися літургійними книгами, в яких тексти були написані латиницею.

Існують різні варіанти «латинізації» української абетки — давніші й новіші, кращі й гірші, проте жоден із них не може вважатися цілком задовільним. Віддаю належне всім існуючим проектам, з яких згадаю хоча б двоїстий гарвардський варіант транслітерації української абетки («non-linguistic», з використанням англійських графічних відповідників, найзручніший для застосування в електронній пошті, де діакритичні знаки не сприймаються, і «linguistic», достатньо добре пристосований до транслітерування латинкою української мови), офіційний стандарт транслітерації латинкою (який застосовують у закордонних паспортах, у Львові ним транслітеровано назви деяких вулиць на табличках). Існують ще й інші варіанти, переважно дивогляди.

Відтворення засобами латинської графіки фонетичних особливостей української мови, звичайно ж, не може обмежуватися лише пристосуванням абетки. Графічне вирішення мусить бути аргументоване орфографічними правилами. Тому й виникла свого часу нагальна потреба оформлення хоча б короткого правопису на базі латинки. Так і виникла моя «лучуківка». Свою лучуківку (наголошую — правопис, а не лише латинізовану абетку) я скомпонував

ще в 2000 році. Вона була оформлена під назвою «Ukrainjska latynka. Korotkuj pravopys». За основу взялося нині діючий правопис — четверте (1993) та п'яте стереотипне (1996) видання, а також проект найновішої редакції українського правопису (1999). Після відповідного опрацювання з цих видань було використано базовий матеріал і доповнено його власними положеннями й ілюстраціями.

Порівняно з діючим правописом і проектом його найновішої редакції мій короткий правопис має цілу низку відмінностей загального характеру. Перш за все для його оформлення використано іншу графіку — на основі латинки. При цій нагоді слід звернути увагу на основні риси кореляції української кириличної азбуки із запропонованим мною варіантом пристосування латинської графіки до української абетки, враховуючи всі подальші орфографічні аргументації. Для більшості кириличних літер (**а, б, в, г, ґ, е, ж, и, і, й, к, м, о, п, у, ф, х, ч, ш**) існують відповідники в єдиному варіанті (**a, b, v, h, g, e, ž, y, i, j, k, m, o, p, u, f, x, č, š**). Деякі літери на позначення приголосних звуків мають по два відповідники — твердий і м'який: **д — d, d' ; з — z, ž ; л — l, l' ; н — n, n' ; р — r, r' ; с — s, s' ; т — t, t' ; ц — c, č**. Це зумовлено тим, що ці приголосні в різних позиціях вимовляються двояко — твердо або м'яко, і відповідно в латинці позначаються різними літерами. Тут слід зауважити, що м'які приголосні перед **і** на письмі не пом'якшуються, тобто зберігають свій твердий писемний варіант. Літери **я, ю, є** передаються теж двояко: або як буквосполучення **ja, ju, je**, або як **a, u, e** після м'яких приголосних. Літера **ї** передається лише буквосполученням **ji**, яке, окрім позиції на початку слова та після голосного, може стояти лише після твердого приголосного. Роздільність вимови після твердого приголосного перед **я, ю, є, ї** в кирилиці позначається апострофом, який в латинці в такій якості відсутній. Знак м'якшення (**ь**) в кирилиці служить для позначення м'якості приголосних, натомість в латинці в такій ситуації використовуються окремі літери на позначення м'яких приголосних: **d', ž, l, n', r, s, t, č**. Літера **щ** передається буквосполученням **šč**. Якщо ж поглянути на зворотний варіант, тобто на кириличні відповідники літерам української латинки, то варто відзначити лише два моменти. Літери **а, е, у** мають по два відповідники: **а/я, е/є, у/ю**. Натомість усі ті приголосні, що мають твердий і м'який варіанти, задовольня-

ються одним графічним відповідником, після якого у разі м'якої вимови в кирилиці виникають **я, ю, є** або ж знак м'якшення.

Я наново після стількох років ретельно перечитав свій короткий правопис української латинки (свою рідну лучуківку), ледь підправивши лише передмову. І застиг, як зачарований олень. Пригадуєте вираз обличчя того віспуватого фацета, чудотворця з «П'ятого елемента» Люка Бессона, коли він відтворив Лілу, промовивши: «Сама досконалість»? Так отож.

Словом, дотримано головного принципу — кожному звуковій відповідає одна графема, а без діакритичних знаків у такому разі не обійтись. Я вже віддавна мріяв, щоб за мою лучуківку взялися серйозні комп'ютерники. Ну й підміював так собі, щоб лучуківку прийняли за офіційний варіант української латинки. Що ж, дай пан Біг нашому теляті вовка з'їсти.

Нещодавно виникла ініціатива серйозна взятися за українську латинку. Ініціатором виступив айтішник Юрій Наумко. І от 27 травня у кнайпі «Батяр» на Менцинського зібралася кватрига зацікавлених — сам Наумко, Володимир Павлів, Борис Явір з Тернополя і аз грішний. Виникла думка створити умовний «Інститут впровадження латинки для української мови». Зупинилися на назві «Інститут латинки». Створили закриту групу на фейсбуці, накреслили певні стратегічні вектори (створення сайту тощо). Ініціатор Юрій Наумко має створити відповідну комп'ютерну програму для транслітерації української кирилиці в латинку. Для мене ці комп'ютерні штучки, як китайська грамота. Але має бути створений «робот» для автоматичної транслітерації (і в зворотному порядку також). Зрозуміло, за основу взято мою лучуківку як найдосконаліший варіант української латинки. Заплановано на найближчий час видання декількох книжок латинкою. Готується «доросла» прозово-віршована абетка. Я вже підготував свою «Дитячу грайливу абетку». Готується до видання також книжка «Lučukivka. Ukrajinśka latynka. Korotkyj pravopys». Далі буде видно.

Взагалі-то мені імпонувало б, якби «Інститут латинки» назвали таки «Інститут лучуківки».

Суржик, і з чим його їдять

*Як так можна: бути українським патріотом,
а вживати стільки русизмів?*

Суржиком, можна сказати, вже нікого не здивуєш. Звучить він дуже часто по всіх просторах України. Звучить і у Львові. У нас ще, слава Богу, нема його засилля. Словом, це певна проблема.

Розберімося спершу — що ж таке той суржик. Якщо вірити академічному словнику української мови, то це «елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови», або ж «нечиста мова». Це значення переносне. А «суржик» засадничо — це: «суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса тощо», або ж «борошно з такої суміші». Наразі зрозуміло.

От лише елементи двох мов у нашій ситуації об'єднані таки не штучно. А виглядає, що природньо. Бо суржиковмовлення виглядає доволі-таки природним.

Філолог Олександр Авраменко розрізняє слабкий і сильний суржик. Слабкий — це, мовляв, невеликі вкраплення, а притаманний він саме західноукраїнському регіону. Сильний суржик — це той, що вживається на всій решта території України. Він каже, що суржиком слід вважати не лише змішування української мови з російською, бо так також можна називати польські вкраплення в мові на Галичині чи румунські на Буковині. Додам, що й, у такому разі, і угорські вкраплення на Закарпатті. Той же Авраменко трактує слова «коліжанка» і «трускавка» як суржикові, запозичені з польської. З таким же успіхом можна було б уважати суржиковими і слова «філіжанка» і «курва» (хоча перше походить з турецької, а друге — з латинської). На моє глибоке переконання, суржиком можна вважати лише змішування української саме з російською.

Наведу тут певний «суржикальний» антураж, щоб показати, що схоже явище не є унікальним у нас. Воно притаманне й іншим мовам, іншим країнам. Це ніби загальні місця, проте доречно буде тут і про деякі з них згадати. Білоруський суржик називається «трасянка». У Квебеку в Канаді франкофони домішують до своєї специфічної

кевбецько-французької трохі англійської половини, з чого й виходить суміш «жуаль» («joual»). «Джамайка, Джамайка», як співав Робертіно Лореті, тобто Ямайка, має свій суржик, йменованій «патва» — це суміш їхнього варіанту англійської з деякими західноафриканськими вкрапленнями. У З'єдинених Штатах Америки «латиноси» часто розмовляють сумішню з іспанської та англійської, званою «спенгліш» (Spanglish, від Spanish і English). У ситих німецькомовних країнах деколи домішують до квашеної капусти і суржика, званого «денгліш» (Denglish, від Deutsch і English). «Фате», тобто «хвате», себто «хватає», суржикально будь сказано.

Дехто ще називає суржик так: арго, жаргон, креол, лінгва франка. Так воно якось наче й солідніше. Можна суржик назвати ще й піджином, або порівняти його з ним. Піджин — це спрощена мова для спілкування між двома (й більше) неспорідненими етнічними групами. Згрубша. Не будемо тут заглиблюватися у його природу. Порівняння суржика з піджином може слугувати темою окремої розмови.

Один мій старший років майже на двадцять колега Микольцьо Моторний, який служив у війську в Чехословаччині під час революції 1968 року, розповів мені якось таку історію, яку я занотував дослівно:

— Призався я в армію в шістдесят шостому році, служив в Угорщині по шістдесят дев'ятий рік. Прийшлося мені бути учасником бойових дій в Чехії, в Чехословаччині. Тоді мене туди в примусовому порядку, можна сказати, тому що я туди не хотів їхати душевно, але приказ був приказ, від приказу тоді ніхто не відказувався. Був я в Чехословаччині, був такий випадок. Люди там гинули трошка, вбивали. А мені не приходилося стріляти, хоч міг стріляти, але я не міг стріляти, хоч я би стріляв, то я би стріляв в повітря. Був такий момент, що ми їхали через Брно, нам перегородили дорогу жінки, матері з дітьми, з калясками, не давали нам проїхати. На бетеерах ми їхали, БТР ПП 60П, восьмикульосні плаваючі. Ну стали ми. Ми не мали приказу їхати по калясках, по дітях. Ми їхали по центральних вулицях. Командир приказав мому землякові, земляк був в пулімйотному відділенні, щоб він вивів взвод ті каляски роздвинути. При-

каз був приказ, він відкриває верхній люк, як в бетеері є, треба було боковими дверима вийти, а він відкриває верхній люк, піднімається так по пояс, і вистріл з другого поверху з вікна ну просто попадає, видно снайпер стріляв, просто в голову. А я ззаді него був на своєму бетеері, я подививсі через бінокль, бетеер має біноклі, має такі, подививсі — бачу, він за голову спіймався, а між рук кров пішла. Вийшов приказ димовії шашки кидати. Димовії шашки кинули, я побіг до бетеера свого земляка, він з Самбора, заглянув через люк вниз, а там всьо в крові, бо в бетеері всьо покрашено набіло всередині. Ну я го взяв на руки, він ше тільки вздихав, слова вже не сказав. Мені так прийшлось, щоб я го переодів, помив, переодів в форму і відіслав додому. Отакий случай. Я приїхав потім, бо ше були фотографії там, альбом його був, привіз, демобілізувався в шістдесят дев'ятому році, взяв той альбом. Я той альбом взяв, як демобілізувався, мусив завезти його матері. Там тільки мати була одна, батько помер. Коли я йшов до фіртки, мати побачила, а я був в формі, ще форми не знімав, вона зрозуміла, хто то йде, і впала в обморок. Я підбіг, підняв її. Там дочка була в неї, дочка була ше. Я побіг принести води, набрав води, дав попиту води, вона відійшла. А ми сіли, нас пригостили. Я розказав всю ту історію, як то було, а мати плакала сильно, подякувала, шо я приїхав. Два рази ще відвідував її, їздив. Така історія моя була.

Бачимо, що на суржикові вкраплення у мову навіть львів'янина, патріота, могла вплинути служба в радянській армії. Пригадую ще з дитинства, як на початку сімдесятих один далекий кривний чи син знайомих із Карпат, повертаючись зі служби в армії (з Яворова, здається), розмовляв у нас вдома вже не своєю гуцульською говіркою, а суржикованою мовою, а свою адресу на листочку записав то вже і взагалі по-російськи.

Чимало людей, які насправді є українськими патріотами, вживають у живому мовленні, та й на письмі слова типу: кашмар, пічаль, опічатка, зломався, промінем, пишешь, приймати участь, забор, становиться (в сенсі — стає), запрошен, мучається, в ітозі, сплошний, вдодачу, почва, кукли, шкаф, полка, взбісився, самий лучший, найзначимий, уход, справи обстоять тощо. Для мене це залишається

загадкою — як так можна, бути українським патріотом, а вживати стільки русизмів.

В українській художній літературі в деяких авторів доречно використовується суржик. От візьмімо хоча б прозу Богдана Жолдака, там суржик цілком доречний і на своєму місці, як і в деяких творах Михайла Бриниха, зокрема в його «Шидебрах світової/української літератури». Показовим є і начерк Назара Гончара «Прівет», який я реконструював із його записника 2006 року для його ж «Зібраних творів» у моєму упорядкуванні:

а вкусне? блінчики з творогом
кольцо сірожки цепочка срібряна
подаркі прелесть
нарошно
безпредел — хотя би спросіла
мусор
конешно тіпа прікол
накрий скатерть клійончату
рюмки і проче там в шкафчику
і смотайся за угол
вдінь юбку празнічну
бутильок водки любої но поллітровку
і Вовку пригласи
пощитай в тумбочкі мелоч — хватає?
нефіг туда-обратно тащитися
тьотя Света жаркое на фторе?
пока я приготоволюся занімайся уборкою влажною
переулок Пожарніків
семдесят восем чотирнадцять ноль ноль
не поняв скороговорка яка-то
спорити
альо, справочна?
прачечна
драсте
Света! не трогай постіране більйо грязними перчатками
резиновими кожаними

ато запачкаєш
зачим ти вижимаєш підодіяльник м'ясорубкою?
спортиш і вопше ізобрітательніца тоже
ладно канчай кароче ато получиш

Це вже наче й не начерк, а вивершений гротескний твір, у якому показово сконцентровано суржикомовлення. Але це все література, а решта все — життя.

Можна висунути припущення, що суржик вже автономізувався як окрема одиниця. Можливо, він, як метастази, поширюється з метою знищення української мови. Він агресивний, лукаво мріє зруйнувати українську мову й утвердитися на її місці. Так це чи не так, не можна з певністю сказати. А те, що він занадто вже часто намагається підмінити собою літературну норму — це факт.

Природу його зрозуміти начебто і просто — от намішалося того до того, і поготів. Багатьом посполитим, щоб не напружуватися, легко ним спілкуватися. А можливо, його основна природа глибша та глибинніша, войовнича. Його мета — знищення через витіснення. І що ж тоді нам із цим робити?

Є проблеми важливіші та глобальніші. Але і ця проблема не пасе задніх. Знову все впирається в освіту. Від самих початків, від дитячого садочка. Там мають починати вчити правильно розмовляти. Та й школа — то вже святе, там мають добротню вчити правильно розмовляти, писати тощо. Коли в маленької людини закладеться все правильно, то вже суржик розіб'ється об неї, наче об мур.

Брак пропаганди

ПТН ПНХ — цього вже замало

Спочатку варто апріорно визначитися із дефініцією пропаганди. Із тим, що можемо вкладати в це слово. Із його значенням. Отож, пропаганда — це «форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції». Одним із головних завдань пропаганди є вплив на

поведінку людей. Беручи ширше, пропаганда є поширенням різноманітних знань із розмаїтих галузей з метою їх втілення в суспільну свідомість. Головним інструментом пропаганди є засоби масовою інформації; це само собою зрозуміле в нашу інформаційну епоху.

Не будемо влізати в історію пропаганди, не будемо згадувати Геббельса (хоча вже згадали де факто) і прочая, не будемо заторкувати польських сюжетів тощо. У нас є чітка ситуація. До нас вторгся агресор. Не будемо завертати у кольорові папірці, цим агресором є Росія, і це всім відомо і зрозуміло, незважаючи на різні дипломатичні викрутаси. А пропаганди проти Росії і всього російського в нас «мней ніж зеро», тобто фактично майже нема. У самій же Росії не просто антиукраїнська пропаганда, а ціла вакханалія українофобії. На всіх рівнях, на державному перш за все. У засобах масової інформації, на побутовому рівні і так далі. Хто в Росії симпатизує Україні та українцям, це радше avis rara [рідкісний птах (лат.)]; зрештою, там це є річчю небезпечною для особистого буття, справою вельми ризикованою. А що ж ми? Ми не реагуємо, не даємо відсічі. Ми, бачте, суперполіткоректні, делікатні, інтелігентні, виховані, чемні. Курча, та треба ж мати яйця! Ми на фронті маємо яйця, а в пропаганді відчувається «тотальна відсутність яєць». Мусимо, конче зобов'язані плекати пропаганду зі сталевими яйцями!

Доречним тут буде приклад з класичної літератури. Із «Пригод бравого вояки Швейка» Ярослава Гашека. Перед відправкою на фронт Швейк лежав на обстеженні в лікарні. І от якогось дня, знаючи з газет про Швейкове «геройство», лікарню провідала «вдова генерала» баронеса фон Боценгейм.

«Баронеса тим часом виймала з кошеля подарунки. Дюжину смажених курчат, загорнутих у рожевий атласний папір і перев'язаних чорно-жовтою шовковою стрічкою, дві пляшки якогось лікеру, погіршеної через війну якості, з етикеткою “Gott strafe England” [“Боже, покарай Англію” (нім.)]. На другому боці пляшки були зображені Франц Йосиф з Вільгельмом, які трималися за руки, начебто хотіли гратися в “кролика в ямці”: “Ти не в силі вже скакати, поможу тобі стрибати”. Потім баронеса витягнула з кошеля ще три пляшки вина

для одужуючих і дві коробочки цигарок. Вона елегантно розклала все на порожньому ліжку біля Швейка.

Тут же з'явилася і гарно оправлена книжка “Картинки з життя нашого монарха”, її написав заслужений головний редактор теперішньої урядової газети “Чехословацька республіка”. Він ладен був тоді скочити за Франца Йосифа у воду. Були на ліжку також плитки шоколаду з тим самим написом “Gott strafe England” і знову ж таки з портретом австрійського і німецького монархів. Але тут вони вже не трималися за руки, а стояли окремо, обернувшись один до одного спиною. Поруч баронеса поклала гарненьку подвійну щіточку для зубів з написом “Viribus unitis” [“Об’єднаними силами” (лат.)], щоб кожний, хто буде чистити зуби, згадував Австрію. Елегантним і дуже потрібним на фронті в окопах даруночком був манікюрний гарнітур. На коробці був малюнок, на якому рвалася шрапнель і якийсь чоловік в касці з багнетом наперевіс кидався в атаку. Під малюнком стояв напис: “Fuer Gott, Keiser und Vaterland” [“За Бога, цісаря і батьківщину” (нім.)]. На пачці печива малюнка не було, зате на ній написали такий вірш:

Oesterreich, du edles Haus,
steck deine Fahne aus,
lass sie im Winde weh'n,
Oesterreich muss ewig steh'n!

З чеським перекладом на другому боці:

Австріє, шляхетний доме,
Вистав прапор нам знайомий,
Хай його розвіє вітер —
Австрії навіки жити».

Бачимо, завдяки фіксації Ярослава Гашека, наскільки потужною під час Першої світової війни була пропаганда в Австрії проти її тодішнього ворога — Англії. Навіть на пляшках лікеру та плитках шоколаду були заклики її покарати. І це, либонь, не Гашекова гротескна вигадка, а так воно і було, хоч і виглядає доволі кумедно. Так от, нехай на «рошенівських» чи «світочівських» шоколадках також буде написане щось на кшталт «Gott strafe Russland», а на етикетках

пляшок оковитої нехай пише щось типу «Будьмо! А щоб ті москалюги виздихали». На зубній пасті можна писати: «Гостри зуб на москаля», а на манікюрних гарнітурах «Ріж кацапів під сам корінь». На пачках печива можна писати «А щоб всі москалики вдавилися», на упаковці краватки можна писати «Нормальній людині — окраса, петля — для мацкальського під*р*са». На олії можна писати «Сонях росте у лузі, розпечена олія — в горло кацап'юзі». На упаковках бітуму можна писати «А щоб москалики у смолі кипіли». На мішках цементу може красуватися «Мур зведи від москалів», або «Якір бандюзі-москалюзі». На шампанському можна писати «Стріляй у москаля не тільки корком». На коробках зефіру — «Їж зефір, а москаль — лютий ворог і звір». На пачках паперових носовичків — «Бери носовичок, а москаль — безмозглий дурачок». На туалетному папері — «Май кацапів в дупі». На настоянці глоду — «Трунок москаля». І так можна варіювати скільки завгодно.

Анекдот про пана Зеника має стати найпопулярнішим анекдотом, його треба варіювати на всі лади, він має стати візитівкою сучасного гумору. Цілі цехи дотепників мають за грубі гроші продукувати ще більше анекдотів про лампацонів (це один літературний герой, із Винниченка, здається, слово «кацап» вважав занадто лагідним і малопотужним, тож замість нього вживав слово «лампацон», справді наснажене і емоційно виразне).

На Московщині слово «хахол» є ключовим у сучасному лексиконі, найбільш культивованим. А в нас за слова «москаль» чи «кацап» можуть забанити на фейсбуку, або ж робити оргвисновки. Там за симпатію до українства можеш потрапити до цюпи, а в нас за правдиву нехоть і зневагу до російства можеш бути проскрибованим. Словом, торжество історичної несправедливості.

Цікавий і такий сюжет. Коли в 1948 році Сталін розсварився з Йосипом Брозом Тіто, югославським комуністичним лідером, то його в радянській пропаганді стали називати «кривавим катом югославського народу». Пригадую, колись мені трапилася на очі карикатура чи то в тодішньому журналі «Крокодил», чи то «Славяне», підписана «Тіто — палачь народов» [«Тіто — кат народів» (рос.)], на якій було зображено Тіто з засуканими рукавами, із закривавленою

сокирою в руці, а руки по лікті були в крові. Можливо, авторами тої карикатури були Кукринікси (тріо радянських карикатуристів і плакатистів), які прославилися своїми карикатурами та плакатами, які гомерично працювали на радянську пропаганду.

Так от, чому б у нас не зображати в карикатурах і плакатах зрозуміло кого із закривавленою сокирою в руці? Чи ще якось так. Можна проводити конкурси на відповідні карикатури, а найкращі зразки, найвдаліші та найкумедніші, тиражувати і розповсюджувати у найширших масштабах. І в інтернеті, і на зупинках транспорту, у тому ж таки транспорті, в магазинах, у місцях скупчення публіки тощо.

Нам шалено не вистачає пропаганди, ми маємо сливе повний її брак. Бо не можуть бути пропагандою «кухонні умонастрої», розмови у вузких групах людей за чаркою чаю, нехай сміливі, проте безрезультатні висловлювання цілих мас індивідуумів.

Ніде правди діти, трішки тої антиросійської пропаганди у нас все ж є. Але вона якась безхребетна, ялова. Нам потрібно потужної, маскуліної, нахрапистої пропаганди, яка з вільгельм-теллівською прецизійністю попадатиме в яблучко, із ахіллесівською силою трощитиме московські закостенілі стереотипи, із раблезіанською пошмишкою висміюватиме осоружного ворога.

Пропаганда має бути закладеною в державну політику. Пропаганда має заповнювати ефір. Пропаганда має до нас промовляти візуально та на слух у всіх доступних місцях. Вона не мусить підмінити собою все решта, але таки мусить бути. Бо коли нема нашої пропаганди, то її місце займає чужинецька, ворожа нам пропаганда.

В нашій ділі головне — реклама

Вітчизняні особливості рекламної мови

Хоча спершу було Слово, але й реклама була спервовіку.

Перш за все рекламою називаємо спеціальну інформацію про осіб чи продукцію, що розповсюджується на будь-який копил, а робиться це з метою отримання прибутку, прямого чи опосередкованого. Хоч круть, хоч верть, а реклама таки є частиною загально-

людської культури. Реклами суть різні і розмаїті. Не будемо заглиблюватися у весь спектр видів реклами. Згадаємо лише з молодості мовно пристосовану фразу «В нашій ділі головне — реклама», яку вживали при будь-якій нагоді, а то й без неї.

Протореклама існувала ще у стародавні часи, від епохи античності вона стала набирати навіть конкретизованіших форм. І отако собі поволеньки реклама супроводжувала еволюцію людства упродовж всієї її історії. А в новітні часи реклама стала рости «як ніс у чортової відьми» (це слова Павла Тичини зі строфи: «Там недолугість, наче степ, / там творчий розум, як ведмідь. / То ж Малоросія росте, / як ніс у чортової відьми»). Стала набухати і навіть вибухати. Словом, сучасний світ важко, а то й неможливо, уявити собі без реклами.

Реклама хитра, підла і підступна. Вона впливає на психіку людини, вимушує її воленс-ноленс рано чи пізно таки клюнути на щось там. І діється це у вселенських масштабах.

Реклама, її відголоски, проникає і в поезію. На площі Франка (пляц Пруса у лексиконі простолюддя) за часів моєї глибокої юності на даху будинку між вулицями Зарицьких і Вітовського красувалася люмінесцентна реклама маргарину, не якогось конкретного (а був, здається, тоді лише один вид — «Сонячний»), а маргарину як явища (що мав би собою замінити осоружне буржуазно-вершкове масло). Це настільки відклалося у моїй підсвідомості, що яюсь навіть вискочило у вірші (написаному 9 серпня 1986 року):

Я за такі поезії,
які ще зашумлять,
а зараз тихі,
як читач,
який колись,
ну врешті-решт
зірветься
і закричить: МАРГАРИН — смачний
дешевий
поживний
продукт

Цікаво, що коли Христина Назаркевич перекладала цього вірша німецькою мовою, то знайшла цікавий хід, відтворивши цей незрозумілий німецькомовному світові совковий заклик цілком реальним німецьким рекламним слоганом: «RAMA / macht / Frühstück / gut» (маргарин «Rama» (ще свіжий у пам'яті середнього покоління) робить сніданок добрим, яюсь так, дослівно).

У рекламі, візуальній рекламі мається на увазі, велику роль відіграють кольори, насичення кольорами, їх варіювання. Реклама впливає на кольористику міста, на кольористику Львова. Замаєний рекламою, Львів є барвистим, веселковим, кафешантним. А який насправді колір Львова? У різні світлові частини доби і в різні пори року Львів має інший колір. Пригадую, коли на самісінькому початку дев'яностих у приміщенні редакції газети «Ратуша» на вулиці Винниченка ми бавилися до самого рання, на світанні я визирнув у вікно і був дослівно ошелешений якимось новим, до того не баченим кольором Львова. Назар Гончар в одному вірші (написаному орієнтовно 2007 року) подав свою версіфіковану версію:

Журналістка з каналу «ARTE».
Запитання (серйозне чи жарт?):
«А якого кольору Львів?»
Я їй так тоді й не відповів.

Алкоголю — кануло з тих пір
в Полтву-Лету келихів нівроку,
колір Львова — вицвілий папір.

Реклама проникла скрізь, і на найвіддаленіші сільські вулиці. Село Світязь не є показовим прикладом, бо стає на два з гаком місяці влітку курортом, та все ж. Я вже багато років їжджу влітку відпочивати на Світязь, оселяюсь там на довжелезній вулиці Набережній, десь по самій середині. Так от, повернувся я недавно зі Світязя, і пригадую деякі рекламні фішки звідтам. Лець не біля кожного двору на воротах чи на стовпах висять рекламні заклики зупинитися саме в них: «Є вільні місця», «Здаю кімнати» тощо. Позаяк в озері Світязь залишилося ще чимало риби, то рясніють рекламні вивіски на кшталт «Риба копчена, сушена, з печі». Зворушив мене

свіжий рекламний слоган «Раки — всім ракам раки», це так, ніби я сам його склав. Є чимало й дивоглядних рекламних надписів. От хоча б — «ПРОДАМ Картошку» на пофарбованій на біло фанерці; надпис у два рядки — перше слово великими прописними майже друкованими літерами, друге слово — з великої літери, написане (чорним фломастером чи й фарбою) каліграфічно, як у шкільному зошиті.

За церквою та монастирем на Свіязі є супергарний пляж (есбеушного пансіонату, ха!), а там (зокрема, і там) постійно возять роверами гарячу кукурудзу і голосно її рекламують на всі лади: «Гаряча кукурудза», «Смачна гаряча кукурудза», «Цукрова кукурудза, гаряча», «Найсмачніша кукурудза» тощо. І її там (і не тільки там) купують залюбки за 15 гривень штука. А коли виходити з того пляжу на Набережну, одна тьотка виставляє біля свого двору на убогій лавочці картопельку, цибулю, огірки, ще щось. І раз я там помітив варену кукурудзу, питаю — по чому?, а вона — по 5 гривень; я і взяв для себе і сина. Наступного якогось разу питаюся в тієї ж тітоньки, чи має варену кукурудзу, а вона відповідає, що нема, бо тої попередньої вареної залишок викинула (скормила якійсь своїй живності, швидше за все), бо ніхто не купував (і то за втричі меншу ціну, а якість та ж сама!). Пояснення просте — за 15 грн купують рекламоване, а за 5 грн не купують, бо не рекламоване. Свіязь — село контрастів.

В Галичині, у Львові реклама культивувалася синхронно зі всім цивілізованим світом. Коли я в кінці вісімдесятих — на початку дев'ядесятих у бібліотеці тотально бадав українську періодику кінця XIX — початку XX століття, то сливе у всіх виданнях натрапив на рекламу. І стільки там було потішних взірців. Шкода, що я бодай деякі з них не занотовував, ото б то зараз із них веселий колаж скомпонував би.

На четвертій сторінці обкладинки «Всенародної кухні» (Львів, 1937) Ольги Франко (не дружини Великого Каменяра — Ольги Федорівни Франко з Хоружинських, а його невістки — Ольги Федорівни Франко з дому Білевич; у родинному колі їх, щоб таки не плутати, називали *Ольга Федорівна старша* й *Ольга Федорівна молодша*)

є промовиста реклама із текстом під картинкою з індустріалізованим пейзажем: «Всі Господині вживають тільки рідні вироби: чоколадову цикорію “ЛУНА”, підмінку кави “ПРАЖІНЬ” і солодову каву “ЛУНА” одинокої української кооперативної фабрики “Суспільний Промисл”. Львів, 24, Знесіння, вул. Жовківська 188. Тел. 242-97».

У той же час Роман Шухевич заснував рекламну фірму «Фама». Про успішну рекламну діяльність майбутнього Головнокомандувача УПА вже писалося чимало, там купа цікавинок, тож не будемо повторюватися. Як запеклий курець зверну увагу лише на рекламу цигарок «Калина»: «Найкраща хвилинка, як курю “Калина”», «Чим пчолі мід, тим курцеві “Калина”», «Чому “Калина”, бо добра і своя».

А зараз на пачках цигарок скрізь антиреклама, відлякування від куріння. Наведу один смішний приклад. Навесні мені з Таїланду, з Бангкоку, моя дама привезла пачку тайського «Мальборо»; там цигарки продають ледь не з-під поли; та ще й окремо чоловічі та жіночі примірники (то як у Мілорада Павича — чоловічий і жіночий примірники роману «Хозарський словник»); на чоловічому примірнику сливе на цілу пачку (над мацьопусіньким надписом «Мальборо») зображено вказівний і середній пальці долоні (начебто дві ноги), між якими зверху похилена вниз цигарка, яка символізує відомо що, а неструшений попіл являє собою залуплену голівку; не хочу собі навіть уявляти, що там зображено на жіночому примірнику. І Бангкок — місто контрастів.

Останнім часом у Львові на стінах партерів будинків (переважно в центрі міста) з’явилося чимало віршів, виписаних різними шрифтами. Чи можна це вважати рекламою поезії — ось в чім питання. Певним чином так рекламується поезія, але без жодної комерційної мети. Цим займається «Project#1», який отримав карт-бланш від міської влади на такий вид діяльності. Краще вже хай будуть вірші на стінах, ніж недолугі печерні розмальовки недографітистів. Мені нещодавно підкинули ідею, позаяк я цьогоріч написав книжку «Львів у лімериках» (у якій є величезний розділ про розмаїті львівські вулиці), запропонувати їм відповідні влучніші свої лімерики про вулиці, щоб вимальювати їх на відповідних титульних вулицях.

Що ж, коли вони самі не звернуться до мене, прочитавши цю статтю, то я сам таки до них звернуся з цим питанням.

Феномен телебачення

*Навіщо думати, якщо з «голубого екрану»
подають вже все пережоване*

Перефразувавши небезсенсовну фразу з осоружної, нав'язуваної нам колись ідеології — «Жити в суспільстві і бути вільним від суспільства неможливо», можна сказати: «Жити в суспільстві і бути вільним від телебачення неможливо». Хоча якраз зараз вже комп'ютери, інтернет, соціальні мережі тощо відтісняють телебачення.

Але все ж телебачення існує, і величезна кількість людей проводить багато часу перед телевізором і далі. Спершу скажу про свій стосунок до телебачення. Він відбувався (розвивався) різними хвилями. У дитинстві та юності, коли було, здається, лишень два канали, телевізор дивився досить часто, та й то пізно після уроків, і не запізно, щоб вчасно лягати спати. У студентські роки телевізор дивився вряди-годи. У постстудентські роки взагалі охолов до телебачення, телевізора майже не дивився. Було й таке, що навіть цілими роками і краєм ока не зазираю до телевізора. Потім якось «устаканилось», що регулярно, але потрошки дивився щось там. Потім, коли пішли вже в мене діти, то дивився з ними мультики, різні фільми, передачки, щоб разом співпереживати, тішитися, сміятися. Коли встановив кабельне телебачення, то вже надивився різних фільмів, яких дотогочас не бачив — від Люїса Бунюеля до Альфреда Гічкока, і ще багато різномасних — від дотепних французьких чи італійських комедій до арт-хаузу типу Ларса фон Тріера. Але й то набридло. Років з десять вже маю сателітарну тарілку з купою каналів, з яких вмикаю лише декілька. Тепер же, взагалі-то, я телевізор дивлюся хіба на ніч, якийсь фільм, щоб легше заснути. Для мене це радше терапія. Та й годі. А новини дивитися не можу, якісь пізнавальні передачі чи щою мене взагалі вже не цікавлять. Раніше полюбляв дивитися якісь

передачки про історію чи природу, але й то набридло. Словом, телебачення для мене на теперішньому етапі є снодійним. Прикро, що далеко не завжди заспокійливим.

Але я є не є типовим представником людства. Так отож. Про всенький світ не розводитимусь. Погляньмо на наші українські реалії. Дуже багато людей, після праці, поївши так чи сяк (хто ситніше-вишуканіше, хто скромно-винахідливо), не йде на прохід, не йде в «театри, бібліотеки, музеї», а таки сідає чи лягає до телевізора. Ну, бо що ж робити? Треба ж чимось зайнятись. Не читати ж книжки (це робить мацюпусінський відсоток дорослого населення). І дивляться все підряд, все, що їм втуляють. Якщо не якісь москалемовні серіали, то різні ток-шоу, футболи, покази мод, недолугу гумористику тощо. Є на різних каналах чимало і цікавого, різні західні кримінальні серіали (але і вони стають щораз перверзійнішими), вряди-годи цікаві фільми (нові рідко, здебільша повторювані вже роками ті ж кінокартини з тими ж акторами; якщо Брюс Вілліс у фільмі на одному каналі, то зазвичай він вискакує і на іншому каналі в іншому фільмі, у той же день у той же час, або Ніколас Кейдж, або Майкл Дуглас, або Сильвестер Сталлоне, або Сандра Баллок, або, або, або, ім'я їм легіон). Про космос дещо цікаве, про дику природу, про копірвання в історії. Ото й усього, як на мене. Так ніби дивився і не дивився нічого. Це як у тому віці: смажить жінка дереуни і готові зісмажені накладає на тарілку, а чоловік їх їсть, вона далі смажить і накладає, а він далі їх з'їдає; от посмажила вже всю заготовку, дивиться на тарілку, а вона порожня; каже чоловікові: «Так ніби і не смажила», а він їй: «Так ніби і не їв». Отак воно.

У деяких країнах (м'яко кажучи, бо йдеться, як не важко здогадатися, про північно-східну сусідку) телебачення виконує паскудну роль зомбування населення. Там воно загіпнотизувало сливе всіх поголовно, йому вірять там і «дикий тунгуз, і друг степів калмик», і всі решта «-яне». Сам я там вже майже двадцять років не був (хоч свого часу вчився чотири роки в аспірантурі в Москві, заочно, але їздив-літав туди дуже-дуже часто, то в кінці вісімдесятих — на початку дев'яностих було не накладно), тож можу про це говорити лише умоглядно. Але наведу один такий приклад. Зі мною у Львівському

університеті в одній групі вчилася така собі Наталка, яка була старо-стою нашої групи, походить вона зі славного давнього львівського роду. Так от, вона під кінець університетських студій вийшла заміж за словенця (з яким познайомилася, возячи групи «югославів» по совку; а ми, студенти-славісти, підробляли гідствуванням у бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник»; і аз грішний наїздився з тими «югами»). Після університету виїхала до Словенії, до Любляни, народила там дітей, перетягнула туди брата з сім'єю та своїх батьків. Вона працювала там в різних фірмах, останніми роками (чи й десятиліттями, ха, «а час, мов віл з гори, чухра, його не налігаєш», як писав Петро Гулак-Артемівський) і по міжнародних векторах. Так от, вона мені розповіла минулоріч, коли в нас було тридцятиліття зустрічі випускників, як потрапила якось-то не зовсім давно, років декілька тому, до Москви у робочих справах. Треба було, щоб все полагодили в робочому порядку, пробути там декілька тижнів. Знічев'я в готельному номері, а вечори були вільні, вона вмикала телевізор і дивилася російські канали — розмаїті передачі, а новини завжди, щоб бути, мовляв, у курсі справ і подій. Спершу вона вжахнулася від того, що і як подають у тих їхніх новинах. Потім обурювалася і скреготала зубами. А потім якимось незрозумілим чином та інформація з біжучими картинками стала на неї впливати. Вона в повзучому порядку стала починати вірити тому, що чула і бачила. Вона хотіла вже пошвидше звідти вивтікати, щоб позбутися тієї сугестії, але робота не відпускала. Знову і знову непереборно виникало бажання таки вмикати телевізор і дивитися, що там показують, що кажуть. Вона не змогла цього пояснити. А коли виїжджала звідти, то вже була ледь не переконана у правоті всього того, що там нав'язувалося глядачам-слухачам. «Протверезіла», лише повернувшись до Любляни, та й то не одразу. І це колишня львів'янка, людина західної цивілізації, дуже раціонально мисляча (це з моїх студентських вражень, та й підтверджується тим, яку карколомну кар'єру їй вдалося зробити тощо). Тож «лампацонське» телебачення таки зомбує. Якщо йому вдається це робити навіть за короткий час навіть з людьми, упередженими до всього потойбічно-московитського, то що вже говорити про простих нещасних ерефітців.

В ультрапопулярному кінофільмі (трансляцією якого, з продовженням і реміксами, вже таки надуживають на новорічні свята) «Сам вдома» є такий момент: коли головного героя, малолітнього Кевіна спиталися, чи любить він телебачення, той миттю відповів: «Телебачення — це моє життя». Так от, все ж для багатьох, не тільки дітей, а й дорослих людей (а похилого віку тим паче) телебачення є якщо й не життям, то важливою, вагомою, значною частиною їхнього життя. Кому нема де подітися, ховається в телебаченні; хто втомлений після роботи і не бажає нічим напружуватися, для того телебачення є чи не єдиною розривкою; депресивним і замкненим у собі телебачення є своєрідною «паличкою-виручалочкою»; лінивим воно взагалі, як тому найлінивішому котові, який сів на свої яйця, вищав, а лінь було злізти — присідають на телебачення, і лінь їм з того злізти, хоч ні втіхи, ні користі воно їм не приносить, а най вже так і буде.

Телевізор часто називають «ящиком». І багатьом, дуже багатьом телевізор заміняє голову, заміняє мізки. Навіщо думати, якщо з «голубого екрану» подають вже все пережоване, готове до заковтування — стравне чи нестравне воно, то вже не так і важливо. А брехні там скільки, особливо в рекламі. От уявіть собі таку картинку. Ходять собі люди, а в них замість голів телевізори. Метафора, гідна пензля Сальвадора Далі. Хоча ця метафора вже, либонь, давним-давно вигадана, а випурхнула мені, чи то пак засіла в підсвідомості завдяки тому ж таки телебаченню, мабуть-таки.

А до перипетій винайдення телебачення причетний і син українського поета Павла Грабовського Борис. Бодай якоюсь мірою про це вже писано-переписано чимало. За його участі чи не вперше у світі у природних умовах за допомогою електронного методу транслювалося рухоме зображення. І тут поезія хоч якось, та й присутня.

Феномен телебачення існує, він собі примістився у шерезі найвизначальніших для сучасного людства феноменів.